

ПОДОРОЖНІ ТВОРИ ОЛЕНИ КИСЛІВСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ МЕМУАРИСТИКИ: ПОЕТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Стаття присвячена розгляду особливостей подорожей О. Кислівської у контексті західноукраїнських мемуарів. До уваги беруться калейдоскопічність подій, репортажна манера викладу, концептуальність тощо.

Ключові слова: мемуари, спогади, подорожі, подорожня література.

Стаття посвячена рассмотрению особенностей путешествий Е. Кислевской у контексте западноукраинских мемуаров. К сведению берутся калейдоскопичность событий, репортажность, концептуальность и под.

Ключевые слова: мемуары, воспоминания, путешествия, литература путешествий.

The article is devoted to examination of the peculiarities of O. Kisilevska's trips in the context of West Ukrainian memoirs. Kaleidoscopic nature of events, reporting manner of exposition, conceptuality etc. are taken into consideration.

Ke ywords: memoirs, flashbacks, trips, traveling literature.

Подорожня література (література подорожей, “туристична література”¹, “подорожі” (І. Кревецький), “жанр подорожей” (Я. Явчунівський), тревелоги) акумульована на “хронотопі шляху, на переміщенні персонажа у просторі й часі, генетично постає зі спогадів” (Ю. Ковалів) [1: 230]. Це природне надбання мемуаристики на початку ХХ століття трактувалося як “дуже важливий відділ розповідної літератури” (“Підручник словесності” А. Філонова). Науковці зауважували, що “після творів поезії жоден із видів словесності так не цікавий, як подорожі”, які читалися більше, ніж інші “твори серйозного змісту”. Головна причина – в їх тематичному наповненні, не менш важливе значення має образність викладеного матеріалу. У Галичині побутовали терміни-синоніми “описи подорожей”, “подорожничі описи” тощо. Попри те, що ця література привертала увагу дослідників (І. Кревецький, І. Янська, В. Кардін, П. Білоус, Я. Поліщук, Ф. Погребенник і ін.), західноукраїнський її феномен не був об’єктом цілісного аналізу. Тому ми хочемо зацентувати на деяких його особливостях.

У подорожній літературі першої половини ХХ століття, якій властивий агієнаційний досвід, “нелегкий і нерідко екстремний – або тобі перехоплює дух від раптово усвідомленої інакшості, або ж, навпаки, впадаєш у шок, повною мірою відчуваючи свою неприкаяність та зайвість у цьому чужому світі” (Я. Поліщук) [2: 132], як і загалом у західноукраїнських споминах, простежуються якісні зміни (белетристичність, синкретичність і ін.). Подорожі здебільшого репрезентували автори (О. Назарук, С. Яблонська, Я. Окуневський і ін.), які мали схильність до “самозаглибленої рефлексії”, протистояли тим, кого полонила “подорожня екзотика, а не психологічна драма” [2: 132].

У подорожніх нарисах, поширених у Галичині, зазвичай, “традиція вживається з новаторством, динаміка обумовлена самою природою, об’єктивна присутність світу й

суб'єктивність художника найбільш відчутні, безумовно – помітніше їх протистояння, зв'язок, взаємозалежність”[3: 30]. Постає, як і в будь-яких інших різновидах споминів, точність відтворення побаченого під час мандрів, незаангажованість мемуариста, а художність образу закумуляована “у самій природі, географії”[3: 31]. Для мемуариста важливо не порушувати цілісність зображуваного, – подорожні (О. Кисілевська, О. Назарук, С. Яблонська, Й. Сліпий і ін.) були уважними до будь-яких дрібниць, щоб не пропустити головного. Саме тому мемуаристи (О. Назарук) радили одразу ж записувати свої подорожні враження, робити нотатки олівцем по ходу спостережень, адже “... кожне опізнення затирає враження”.

Вказаний материк літератури характеризується специфічними постологічними особливостями та жанрово-стильовими домінантами, які продукуються “досвідом відчуження” (Я. Поліщук), де “протистояння “свого” (світу, простору) “чужому” – формоутворюючий фактор жанру”[4: 839]. Не виключається й інший “пошукуваний результат подорожі – це паралель між чужим і своїм” (І. Гончаров, “Фрегат Паллада”)². Цій літературі, на наш погляд, притаманні такі риси мемуарного письма, як логічний причиново-наслідковий зв'язок, хронологічність, ретроспективність, факто- й фотографічність, синкретизм та ін.; урешті вона повноцінно “прибрана квітами уяви” (С. Левинський). Подорожнім творам як різновидам спогадів характерна спадковість суспільно-моральних і жанрових традицій, комунікативність, адже ще на початку подорожі в ній закладений кінцевий результат: автор переживатиме невлаштованості в дорозі заради “думки про те, як він, повернувшись додому, буде розповідати про побачене своїм друзям” (Паскаль). Подорожі підсилюють національні почуття. Мандрівки дають багатий, різномірний і захоплюючий матеріал. Вони закінчуються тим, що “людина повертається на свою батьківщину (додому) й збагачує, й розширює її своїми знахідками” (М. Пришвін). Вправні в майстерності мемуаристи володіють умінням “бачити час у просторі” (М. Бахтін). Тому зрозумілими стають часті в західноукраїнських споминах авторські риторичні запитання й побажання.

Подорожнє письменство спроможне розширювати знання про географічні обшири світу, флору й фауну різних земель, склад населення, взаємовідносини, традиції та культуру людей інших націй тощо. Окрім того, що подорожі мають пізнавальне значення, вони “порушують естетичні, філософські, фантастичні, публіцистичні проблеми”[1: 230] і є унікальним духовним набутком земної цивілізації, з розвитком якої у homo sapiens з'явилася можливість не лише мандрувати, але й передавати, оприлюднювати враження від побаченого. Останнє сприяло вихованню й самовихованню: подорожі “від міста до міста, від людей до людей, від долі й назустріч долі” (С. Левинський) – а відповідно й твори цього характеру – збагачують індивідуальну картину світу, поглиблюють світогляд, розширюють думку й психологічні можливості особистості, загартовують характер: “Подорож дає силу й оживляє” (О. Назарук), дозволяють збагнути свою й чужу ментальність, засвідчують: “fama fert” (історія триває), викликають “переживання із потреби душі” (Й. Назар) тощо. Зрештою, вони дають можливість людині “втєкти” від життєвих обставин, на що вказували С. Яблонська в “Далеких обрїях” чи М. Грушевський у нарисах “По світу”, “забутися”, – виконують терапевтичну функцію. Адже однією із складових психотерапії є т.зв. “бібліотерапія” – “помагати собі при лікуванні хворого відповідно дібраною книжкою” (В. Кучабський).

Свого часу російські науковці І. Янська й В. Кардін, покласифіковуючи подорожні нариси, пропонували враховувати ступінь віддаленості автора від зображуваного предмета. Однак, на наш погляд, такий підхід є дещо однобоким: не варто виключати потребу тематичного групування, зокрема за географічним принципом, що представлене досліджуваними споминами – напр., подорожі Америкою (О. Кисілевська, О. Назарук, Л. Ясінчук, М. Сокіл та ін.), Європою (“Швайцарія” О. Кисілевської, подорожні твори О. Назарука, В. Мудрого, В. Кисілевського, Л. Ясінчука) та ін. землями.

На свого роду диференціацію праць мандрівного характеру вказує також мета подорожі: для заробітку, з релігійних почувань, для лікування, для приємних прогулянок, для відкриття, до історичних місць тощо. Відповідно покласифіковуємо “купецькі”, науково-пізнавальні (Є. Храпливий, “По хліборобській Чехії”; Василь Левницький, “Міжнародна Кооперативна Школа в Швайцарії”) спомини. Окремими ланками є вакаційні (М. Рудницький, “Більша вакаційна подорож”), лікувальні (Ф. Федорців, “Наш літній осередок. Один день у Черчі”) та відпочинкові (А. Рудницький, “Через Крим і Кавказ”) подорожні спогади. Осібно стоять історико-пізнавальні (Ф. Дудко, “Подорож до Батурина. Спогад”), літературні (Оксана Л., “Моя подорож на могилу Тараса”; Галина Орлівна, “Як я їздила на похорон Льва Толстого. (Зі споминів юнацьких літ)” та ін.) і паломницькі (о. Г. Костельник, “Зі Львова до Риму”) тощо. Прикметно, що подорожі до могил письменників в першій половині ХХст. набирали духовного осердя, зокрема до місця захоронення Т. Шевченка – мандрівки “на прощу”(А. Полотай); К. Марусенко, “Подорож до Канева. (Спогади вчителя парафіальної школи)”; Галичанка О. (О. Кисілевська), “На Тарасову могилу”. Свідомі українці відвідували могилу П. Куліша (спомини М. Сріблянського), подорожували до місць перебування Ю. Федьковича (О. Щербанович, “Верхами до Сторонця-Путилова”) та шанувували своїми мандрівками інших письменників. Заслугує на увагу й “дзеркально” обернена класифікація І. Кривецького: подорожні твори українців (своєю землею й чужиною) та іноземців про Україну.

Не виключаємо подорожньої сюжетики як складової політематичних (О. Барвінський, Б. Лепкий) мемуарів. Органічно введені в канву споминів, вони сприяють романтичним мотивам і романній поліцентричності в мемуарному жанрі (Б. Лепкий “До Зарваниці”). У “споминах утікачів” (О. Назарук, В. Леонтович) сюжетні лінії вимушених мандрівок-утеч посилюються драматичними колізіями, набираючи трагічного звучання. Сюжетотворчими є подорожні мотиви й у споминах дипломатичного (О. Назарук “Галицька делегация в Ризи...”) та ін. характеру. Осібно підгрупу складають описи подорожей на конгреси, з’їзди й участь спогадувача в них (О. Назарук “В Будапешті. Вразіння і думки з 34-го Євхаристійного Конгресу у травні 1938 р.”; “Вразіння з Волині...”).

На нашу думку, варто дотримуватися таких класифікаційних рамок: 1) описи мандрівок-подорожей українців батьківщиною й чужиною та іноземців нашим краєм, 2) вітчизняні подорожні твори світського (їх різновиди збігаються із метою мандрівок) та паломницького характеру, пов’язані, знову ж таки, з чужиною та Україною, 3) подорожі як складова політематичних мемуарів; 4) подорожі до місць розселення українців (в США, Канаді, Зеленому Клині тощо). Усі вони повноцінно представлені в західноукраїнській літературі. Складованими формотворчими різновидами досліджуваного письменства найчастіше бувають книги подорожей, замітки, нариси, листи, подорожні щоденники, “своєрідні літературні репортажі” (Я. Явчуновський), власне спогади, котрі “склали

(чи, скажемо обережніше, трансформували) жанр подорожей” (Я. Явчуновський) і функціонували в Західній Україні. Тогочасні твори подорожнього характеру також вбирали в себе особливості “гатунків пограничних” (С. Олдаковська): репортажів, фейлетонів, есеїв.

Автори подорожніх творів перемагали свій етноцентризм і виходили на світовий цивілізаційний простір через соціальні проблеми та проблеми жіноцтва, які ставали все більш актуальними для мемуаристики першої половини ХХ ст. О. Кисілевська розповідала емігранткам про те, як важко працюють жінки в рідних селах. А галичанкам переповідала про американок. Авторка мріяла про “ближчі зв’язки між українським і американським жіноцтвом, як в Америці, так і в Європі” [5: 6] з метою розширення кругозору та піднесення феміністичних поглядів українок.

У подорожах західноукраїнських авторів “самозаглиблена рефлексія” (Я. Поліщук) як вид екзистенційного вияву протиставляється “матеріалізації ностальгії як безпосереднього переживання, часто надто гарячого й гострого, драматичного й пронизливого” [2: 132] Через цикли подорожей США й Канадою (Л. Ясінчук, О. Назарук, О. Кисілевська) проходило усвідомлення ностальгії, котру переживали тамтешні українці-емігранти й яка розкривалася через зорові, слухові й нюхові образи. О. Назарук у нарисі “В столиці жовтого диявола”, вживаючись у екзистенцію співвітчизника на чужині, зауважував: “Емігрант, котрий волочиться по чужині й тяжко терпить на ностальгію, інстинктивно уникає місць, на котрих чорніє трагедія” [6: 120].

Автори у західноукраїнські подорожніх спогадах тяжіють до подачі цифрових даних, фактичного матеріалу, як це маємо, наприклад, в “Швейцарії” [9] О. Кисілевської, де поруч сухих статистичних даних знаходимо “доволі живі описи відвідин різних промислових і господарських околиць і зведень” [7: 563]. І це зрозуміло, адже в подорожньому нарисі, як ні в якому іншому різновиді документалістики, письменнику найбільш неприйнятний стан вільного художника. Географічне пізнання та естетичне співпереживання тут не повинні розходитися з точністю зображуваного. Наратор-мемуарист, безперечно, повинен йти шляхом документальної точності описуваного. Мемуари О. Кисілевської – це інформаційний матеріал про міста і природу, населення, в т.ч. українців-емігрантів, їх життя на далекому континенті. Вводилися назви українських організацій за океаном: “Народний Дім”, “Взаємна поміч” й ін. Розповіді про них, відкриваючи сторінку емігрантської історії, були прикладами чеснот української громади.

Мотив подорожі, який базується на калейдоскопічній зміні побаченого, техніці монтажу, як жоден інший, дає можливість для вибору й апробації власних принципів і прийомів творення пейзажу чи портрету, сприяє динамічності розповіді. Поетологічні можливості подорожніх творів, кінемаграфічність стилю, вважаємо, базуються на репортажній манері викладу. О. Кисілевська пояснювала в нарисі “З моїх мандрівок. Шікаго й околиць”, чому вдалася саме до інформаційного допису. На мемуарний інформаційно-репортажний вияв авторку спонукала праця журналіста. У подорожніх нарисах (“Клівеленд”) авторка розкривала мету своїх поїздок (“...відвідання жіноцтва, жіночих організацій, згуртовання їх[...]” [8: 4]), подавала пояснення щодо співпраці з громадами емігрантів.

Для автора травелогу важливий географічний простір, однак не менш важливими є “простори творчості”. “Їх нарисовець-мандрівник потребує не менше, ніж територіаль-

них просторів, зміни образних вражень, нових земель, незаселених країв, іншомовного наговпу, морського прибою” [3: 33]. Інакше існуватиме загроза витворити не подорожній нарис, а звичайний путівник. Свого часу критики зауважили, що друга частика “Швейцарії” О. Кисілевської значно виграла б, “коли б авторка ще більше звернула була увагу на художню описову сторінку, а обмежила надто не раз широке оповідання про чисто практичні, туристичні справи” [7: 563].

Цілеспрямованість і концептуальність як прикмети травелогів забезпечують комплексний підхід до зображуваного: часто репортерська завзятість межує з гуманістичними узагальненнями. Тому на сторінках подорожніх описів з’являються портрети-штрихи, поєднано манеру репортажного викладу та наукового вивчення. Однак “дослідженню піддаються не характер, не особистість, а проблема[...]” [3: 41]. Людина, яка потрапила в силове поле мемуаристики, в західноукраїнських спогадах ставала в центрі з’ясування оптимізації вирішення комплексних завдань побутового, господарського, економічного, соціального та морального характеру.

Саме такою концептуальною була “Швайцарія” О. Кисілевської. Її зовнішня композиція прикметна чотирма розділами: “Короткі загальні уваги про Швайцарію”, “На швайцарській землі”, “Промисли Швайцарії”, “Люди”. Завдяки лапідарності вислову, своїй ілюстративності вона здобула широкий резонанс у тогочасному житті й пресі. Чимало подорожніх нарисів публіцистичного характеру цієї ж авторки, композиційно зв’язаних із вказаним виданням, друкувались на сторінках журналу “Жіноча Доля”. Це давало можливість масовому читачеві познайомитися з подорожньою літературою.

“Швайцарія” показова зачудуванням красою альпійської країни, спробою заглянути в душі її мешканців, зрозуміти волелюбність цих людей задля збагачення власного досвіду і розширення світогляду свого народу. Розділ “Короткі загальні уваги про Швайцарію” – це своєрідна інтродукція, де мемуаристка акцентує на питаннях освіти, моралі, історичних пам’яток, літератури, занять та побуту населення тощо. Белетристична місцями форма оповіді чи розповіді полегшувала сприйняття читачем матеріалу про державний устрій, міста Швейцарії тощо. “Широко задуманий, настроєвий опис подорожі, доповнений зачерпаними з відповідної наукової літератури [серед джерел, використаних авторкою, – праці Моржицької “Szwajcaria, jej przyroda i mieszkańcy”³, М. Драгоманова “Швейцарська спілка”, Е. Водовозова “Швейцарія”, М. Творидла “З подорожі по Швайцарії”, статті В. Левицького про кооперацію в “Господарсько-кооперативному часописі” (1931р.), матеріали іншомовних видань “Züricher Zeitung”, “Jurnal de Geneve” та ін. – М. Ф.] історичними, статистичними і т. п. даними” [7: 563] свідчить про багатство змісту травелого О. Кисілевської. А, як відомо, “документ присутній у тканині “невгаданого мистецтва” в строго визначеній якості[...]. Документаліст заздалегідь чи в процесі роботи знає або прагне дізнатися, точніше визначити потужність емоційного заряду, який ховається в кожному факті” [3: 34].

Часто автор подорожнього твору на основі розкриття практичної діяльності конкретної особи узагальнює матеріальні та духовні запита суспільності. Тут у пригоді стануть соціальний аналіз, статистичні дані, широке інформативне тло викладу тощо, які широко використовувалися, зокрема, в подорожніх еміграційних споминах. О. Кисілевська (“Дітройт”) пізнала на чужині багатьох жінок, серед них письменницю Ф. Р. Лайвсей, яка переклала із української чимало поезій, “Марусю” Г. Квітки-Основ’яненка. Мемуа-

ристку цікавило жіноче питання, тому вона намагалася якомога більше довідатися про організації американок, які “дуже щиро й гостинно відносилися” до неї, “випитували про положення українського народу, розчвартованого на чотири частини”[5: 6]. О. Кисілевська подавала докладний звіт про те, де була, розповідала про свої знайомства, в т.ч. з Джейн Адамс, Головою Міжнародної Жіночої Ліги Миру та Свободи⁴, та ін. Перечислюючи імена жінок, авторка спомину давала їм короткі характеристики, згадувала їхні добрі справи. Тому спомини набирали характеру міні-сильветок.

Як бачимо, О. Кисілевська вписала в західноукраїнську мемуаристику свою сторінку подорожей, які й сьогодні чарують своєю простотою, патріотичними мотивами, невимушеною розповіді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературознавча енциклопедія / [авт.-упоряд. Ковалів Ю. І.]. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – Т. 1. – 608 с.; Т. – 622 с.
2. Поліщук Я. Досвід відчуження / Я. Поліщук // Пектораль. – 2008. – № 1–2. – С. 132–134.
3. Янская И. Деловые будни: заметки о современном очерке / И. Янская, В. Кардин // Вопросы литературы. – 1978. – № 3. – С. 29–70.
4. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [гл. ред. и сост. А. И. Николюкин ; редкол. : М. Л. Гаспаров и др.]. – М. : НПК “Интелвалк”, 2001. – 1597 с.
5. Кисілевська О. З моїх мандрівок. Дітройт / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 12. – 23 берез. – С. 6–7.
6. Осп Назарук. Мемуари / [упоряд., автор передм. і післясл. М. Федунь]. – Івано-Франківськ : вид-во Прикарпатського національного ун-ту ім. Василя Стефаника, 2010. – 168 с. : іл., портр.
7. Рецензії. м.г. Олена Кисілевська. Швайцарія (Обгортка арт. мал. В. Дядилюка). – Коломия, 1933. – 211 с. : іл. // Дзвони. – 1933. – Ч. 11–12. – С. 562–564.
8. Кисілевська О. З моїх мандрівок. Клівеленд / О. Кисілевська // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 10. – 9 берез. – С. 4.
9. Кисілевська О. Швайцарія / О. Кисілевська. – Коломия : З друкарні о.о. Василян, Жовква, 1933. – 216 с.

Примітки:

¹ Таку назву подорожам дав І. Франко у “Рекомендаційному листі” до матеріалу “З подорожі по Європі” (див.: ЛНВ. – 1901. – Т. XIII. – Кн. III. – С. 113). Тут і далі в цитатах із західноукраїнських джерел першої половини ХХ століття зберігаємо стиль оригіналу, однак дотримуємося сучасного правопису.

² У подорожній літературі (“Далекі обрії” С. Яблонської, “Листи з чужини” Я. Окуневського, цикл “По рідному краю” О. Кисілевської та ін.) автор опису чужини – обов’язково носій власної національної традиції, його індивідуальні свідомість, психіка аж ніяк не можуть бути відсутні на периферію. Адже навіть тоді, коли мемуарист намагається заховатися від читача, він саморозкривається у низці відібраних ним картин, образів. Хоча подорожня література завдяки ностальгійним мотивам найбільше харак-

теризується домінантами відстороненості та неприкаяності, однак вона містить елемент авторського самоаналізу. Наратор постійно присутній, навіть тоді, коли перебуває “за кадром”.

³ “Швейцарія, її природа й мешканці” (пол.).

⁴ Спільне фото О. Кисілевської та Дж. Адамс було поміщене в часописі “Жіноча Доля” (1930р., ч. 18).

УДК __821.161.1-1 Цветаева“19”

Фокина С.А.
(Одесса, Украина)

ФЕНОМЕН ЭКСТАТИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ АВТОРСКОГО МИФА М. ЦВЕТАЕВОЙ В ЦИКЛЕ «БЕССОННИЦА»

У статті на матеріалі циклу М. Цветаєвої «Бессоння» аналізується феномен екстатичності. Виділяються авторські коди, що визначають своєрідність прояву феномену екстатичності у цветаєвському циклі в контексті міфу поетеси.

Ключові слова: екстатичність авторський міф, пограничний стан, поетичний дар, ліричне «я».

В статті на матеріалі циклу М. Цветаєвої «Бессонница» аналізується феномен екстатичності. Вычленяются авторские коды, определяющие своеобразие проявления феномена экстатичности в цветаевском цикле в контексте мифа поэтессы.

Ключевые слова: экстатичность, авторский миф, пограничное состояние, поэтический дар, лирическое «я».

The article deals with the phenomenon of extative state on material of cycle by M. Tsvetaeva «Insomnia». Authorial codes are distinguished, which determine originality of display of the phenomenon of extative state in Tsvetaeva's cycle in the context of myth of poetess.

Key words: ecstasy, extative state, authorial myth, frontier state, poetic gift, lyric «ego».

Актуальність поставленої проблеми зв'язана з обостреним інтересом сучасного цветаєведения к изучению творчества М. Цветаевой в аспекте виявлення прихованих авторських кодів.

Среди исследователей лирической системы М. Цветаевой (А. Саакянц [1], В. Маслова [2], И. Шевеленко [3]) наибольшее внимание циклу «Бессонница» уделила С. Ельницкая [4]. Она подробно проанализировала первое и последнее стихотворение цикла, а главное предложила подход, который дает «два прочтения (в соответствии с характерным для Цветаевой совмещением разного) <...> на высшем уровне текста и на низшем» [4: 100], выявляя как коды духовной экзистенции, так и любовно-эротический софический подтекст.

© Фокина С.А., 2011